

PETRES CSIZMADIA GABRIELLA

KORTÁRS IRODALMI MESETÍPUSOK

Az irodalmi gyermekpróza sajátos szeletét alkotják azok az alkotások, amelyek a népmeséhez hasonlóan a kisepikai művek csoportjába tartoznak: ezek az irodalmi mesék és a gyermektörténetek. A két szövegcsoporthoz közös jellemzője, hogy viszonylag rövid terjedelmű, egy vagy párhuzamos szálon futó történetek, egy központi hőssel. Mindkét típus előtérbe helyezi a gyermekiséget, és jellemző rájuk az aktualizálási szándék (a megírás korára jellemző tárgykultúra, nyelvhasználat, világlátás közvetítése). Az irodalmi mesék magukon hordozzák a népmese világképét, csodához való viszonyát. A gyermektörténetek ezzel szemben olyan novellák, amelyek nem tartalmaznak sem csodát, sem fantasztikumot, hanem a gyermeki perspektíva felnagyításából fakadó humorral a gyermekek mikrovilágát képezik le.

Az irodalmi mesék a népmeséhez való hűség elve mentén, intertextuális kapcsolatokat létrehozva keletkeznek, vagyis a népmesét újragondolva, tovább- vagy felülírva teremtik meg és lakják be az irodalmi mesevilágot. A népmese szerepkörét adaptált módon, gyakran a gyermeki világra alkalmazva veszik át, azonban a szereplői nem feltétlenül gyerekek. Közvetett módon, metaforikus nyelvhasználattal és világképen keresztül, a csoda teremtette irracionális univerzum segítségével közvetítenek egyfajta tudást és tapasztalatot a világról. Ezekben a mesetípusokban a racionális és irracionális világ szimbiózisát találjuk, és nem tapasztaljuk a két univerzum metaleptikus elválasztódását. Az irodalmi mesék a következő altípusokra oszthatók: aktualizált mesék, saját mesék, beágyazott mesék, ellenmesék, szomorú mesék, lírai mesék, gyermekmesék, fabulák, allegorikus mesék.

AKTUALIZÁLT MESÉK

Ezek a szövegek követik a (bármelyik típusú) népmese motívumait, szerkezetét, hiszen aktualizálásuk nem szerkezetbeli változást jelent, hanem egy – többnyire jól ismert – népmese mai nyelvre és korra történő fordítását, átíratát. Az aktualizált mesékben többféle nyelvi réteg keveredik: a köznyelvi és (gyakran parodisztikus hatást keltően túlbuzjánhó) nyelvjárási elemek mellett a szleng is megjelenik, illetve olyan nyelvi elemek is beépülnek a szövegbe, amik a kortárs tárgykultúrát, gondolkodásmódot, életritmust, technikát tükrözik. A szövegátírat a különböző nyelvi elemek kiszámíthatatlan egymás mellé illesztése képezi. Fontos szerepet tölt be a nyelvi humor és az ironia beépítése is a szövegbe. A csoport legtipikusabb szövegcsokrát Parti Nagy Lajos meseátíratok képezik, amely a népek meséi sorozat kortárs fordításaiként értelmezhetők.

SAJÁTMESEK

A sajátmesék az egyes népmesetípusok (elsősorban a tündérmese) imitációjaként szerepelnek, azok mintájára születnek, vagyis a népmese-hagyomány egyes követéséről, a szüzsé és a szereplők hű megidézéséről van szó. Az előző típussal szemben ezek a szövegek átírat helyett a szerzők eredeti történetei, amik paródia helyett imitációkat teremtnek. A szövegek a mesei világképet kívánják közvetíteni, nyelvükben és gondolkodásmódjukban megőrzik a népmesék szövegvilágát. A racionális tér és idő pontos körülhatárolhatósága, az aktualizálási szándék háttérbe szorul, nyelveztük a népmesei és lírizált beszédmód (metaforikus kifejezésmód) jegyeit mutatják. Példaként Mészöly Ágnes *December* vagy Finy Petra *A citrom-tündér* című meséjét emeljük ki.

BEÁGYAZOTT MESÉK

A(z) elsősorban) tündérmese-hagyomány egyes követéséről, a szüzsé és a szereplők hű megidézéséről van itt szó. Ez a típus az aktualizált mesék és a sajátmesék egybemosásából született, mivel egy sajátmese, esetleg novella keretébe illeszkedik bele valamilyen (ismert) (tündér)mese. Mind a kerettörténet, mind a beágyazás gyakran tartalmaz aktualizálást, a megírás korára utaló motívumokat, stíluseszközöket; a szereplők és a mesemotívumok adaptált módon, a kerethez igazítva helyezkednek bele a történetbe. A beágyazott történet aktualizálása, újraírása azonban csak nyelvi-stiliztikai szinten jelentkezik, és az eredeti mese szüzséje, a mese szerkezete nem szenved torzulást. Ezek a szövegek a többmenetes, hosszabb terjedelmű irodalmi mesék közé tartoznak. Ide soroljuk G. Szász Ilona *Mindentvarró Tű*, Tamás Zsuzsa *Mesék a Teljességhez* vagy Bagossy László szabad versben írott *A sötétben látó tündér* című művét.

ELLENMESÉK

A leggazdagabb kategóriát az ellenmesék képezik, amelyek a népmesei tradíció (elsősorban varázsmesék, tréfás mesék vagy állatmesék) újragondolását, felülírását, többnyire ellenpontozását tűzik ki célul – a szereplők a tőlük elvárt funkcióktól eltérően viselkednek, a cselekmény a megszokott fordulatok helyett új irányt vesz, a motívumok sorrendje felborul, csupán a mesei világkép marad érintetlen. Az ellenmesék lényegét az egyes népmese-típusokkal alakított szövegközi kapcsolatok képezik, aminek a szüzsé, a mesemotívumok, a szereplők és funkcióik szolgálnak alapul. Ebben a típusban a paródia, a humor és a nyelvi játék dominál, fontos szerephez jut az aktualizálási szándék, a

szöveg megírásának idejére történő utalások, a modern technika vívmányainak mesei milióbe történő ültetése. Néhány példa: May Szilvia: *Dínom-dánom partiszerviz*, Scheer Katalin: *A bonbonkirálykisasszony*.

SZOMORÚMESÉK

Ez a szövegtípus a népmesei szüzsé zárlatán végez változtatásokat: látszólag szembemegy a mesebeli etikával, hiszen a boldog beteljesülés helyett a pozitív szereplő tragikus sorsát tapasztaljuk bennük. A kategória egyik mozgatórugója a halálesztétika elve, amelyben „a hősök a földön nem talált elismerés, boldogság, szeretet után a halálban nyerik el szenvedéseik, hűségük, kitartásuk, helytállásuk jutalmát” (Vasvári, 2006). A mesézáró halál vagy elmúlás motívuma tehát egyszerre felemelő és esztétikai élmény, amely balladisztikus tónusúvá változtatja a mesetípust, és a cselekvő, aktív hőssel szemben passzív, meditatív, sorsszerű életet élő főhőst teremt. A szomorú mesék parabolikus történetekként funkcionálva didaktikus felhangot is hordoznak magukban. A klasszikusok közül ide sorolhatjuk Andersen, Oscar Wilde meséi mellett Mészöly Miklós néhány meséjét (pl. *Csengős bárány*), a kortársak közül Boldizsár Ildikó meséit emelhetjük ki – pl. *Amália* vagy *A színes árnyékok*.

LIRIZÁLT MESÉK

A lirizált mesék a szomorúmesék modalitásával rokonítható szövegek, azonban a zárlat nem negatív ezekben az irodalmi mesetípusokban. A kategória sajátossága, hogy olyannyira felerősödik a szövegek poétikai funkciója, hogy a líra és az epika határán található lirizált próza sajátos eseteként prezentálódik. Ebből kifolyólag a cselekmény minimalizálódik, a szöveget a metaforikus nyelvhasználat és szóképekben gazdag kifejezőmód (refrénszerű ismétlődések, alliterációs játékok, hasonlatok, megszemélyesítések, metonímiában, színesztétikában, metaforában burjánzó gondolatiság) uralja. A lírai beszédmódon, dallamosságon túl a grammatika szétfeszítése, az egyéni szóalkotás és szólebotás tendenciája is jellemzi a szövegeket, melyek kalandos küzdelmek helyett szinte cselekménymentes mesevilágot teremtenek. A szövegek egyaránt tematizálhatják a racionális és irrati-

onális világ egy-egy mikroeseményét. A lirizált mesék legjellemzőbb képviselője Máté Angi (pl. *Volt egyszer egy*), Boldizsár Ildikó (pl. *Amália és az esők*), N. Tóth Anikó (pl. *Puszik*).

GYERMEKMESÉK

Ezek a szövegek teljesen elszakadnak a népmesei szüzséjétől és szereplőtől, csupán a csoda/fantaszikum jelenléte és az eukatasztrófába, jóba vetett hit képviseli a mese világképét. A történetek racionális térben és időben, hétköznapi élethelyzetben játszódhatnak, ahová betüremkedik a metaforikus és animizáló látásmód, az antropomorfizálódó fantázia, illetve a gyermeki perspektíva. A szövegek főhősei az előző típusokkal szemben már kizárólag gyermekek, akik az externalizációknak köszönhetően lélekkel telítik meg a körülöttük zajló világot. A perszonalizáló tárgyak, növények, állatok képviselik a szövegek csoda-jellegét, maguk a történetek pedig a gyermek mindennapi eseményeit rögzítik. Ide tartozik például Lackfi János *Málnafolt* vagy Mészöly Ágnes *Barni és az unatkozóművész* című gyermekmeséje.

FABULÁK

A fabula kifejezés tanmesét jelent. Az európai antik irodalom egyik legkedveltebb műfaja rövid, csattanóval záruló tanulságos történetet foglal magába, a szöveg végén gyakran tömören össze is foglalja az erkölcsi tanulságot. (Komáromi, 1999, 181) Példázatos jellegével leválik a népi állatmeséről: cselekménye nem tartalmaz bonyodalmat, csupán egyetlen mozzanatra szűkül, és a konfliktus a jellemek konfrontációjában bontakozik ki. Az etikai tartalmakhoz elválaszthatatlanul hozzátapad a társadalomkritikai attitűd. A történet szereplői antropomorfizált állatok (esetleg növények, tárgyak), akik emberi tulajdonságokkal rendelkeznek. Az állatok valamilyen állandósult tulajdonsággal vannak felvértezve: a róka ravasz, a galamb szelíd, a farkas erős, a hangya mindig szorgalmas. Ezeket a sztereotípiákat a kortárs irodalom szívesen bontja le (pl. az okos bagolyból a *Micimackóban* tudáskereső bagoly válik, a ravasz rókából *A kis hercegen* kedves, bölcs lény). A műfaj klasszikus képviselői: *Aiszóposz/Ezópusz* (*A róka és a holló*, *A tücsök és a hangya*), Jean de la Fontaine, Heltai

Gáspár (*Száz fabula*), Fáy András (*F. András eredeti meséi és aforizmái*). A 20. század második felétől megjelentek a műfaj paródiái is (Pl. Romhányi József: *A róka és a holló*, Németh Zoltán: *Adhatok egy pofont?*).

ALLEGORIKUS MESÉK

Az allegorikus mesék a fabula és a novella műfajkontaminációjából születő szövegtípusok, melyek meseisége a csoda és az eukatasztrófa iránti igény jelenlétében gyökerezik. Ezek a történetek elszakadnak a varázsmese útkereső és világot bejáró tradíciójától, és gyakran csupán a jó-rossz harcát őrzik meg. A történetek elindulnak a racionalizálódás útján, azonban egy saját (alapvetően a racionális világhoz hasonló) birodalmat teremtenek, ahol a polgári világ szertartásai szerint élnek a szereplők a mindennapjaikat. A szüzsé tehát elszakad az irracionalitás útjától, és mindennapi problémákat, eseményeket mutat be. A fabulához hasonlóan alapvetően a szereplők mesebelisége, vagyis az állatok, növények vagy tárgyak antropomorfizálódása varázsolja mesévé a szövegeket. Az allegorikus mesékben előtérbe kerülnek az etikai tartalmak. Ide tartoznak például Lázár Ervin *A hétfejű tündér* vagy N. Tóth Anikó *Alacindruka* című kötetének szövegei.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

- Bárdos József: „A gyermekirodalom fogalma”. In: Bárdos József – Galuska László Pál: *Fejezetek a gyermekirodalomból*. Nemzedékek Tudása, Budapest, 2013, 11–22.
- Borbély Sándor: „Klasszikus meseirodalom”. In: Komáromi Gabriella (szer.): *Gyermekirodalom*. Helikon, Budapest, 1999, 84–98.
- Komáromi Gabriella: „Mesék, meseregények, gyerektörténetek”. In: Komáromi Gabriella (szerk.): *Gyermekirodalom*. Helikon, Budapest, 1999, 207–231.
- Petres Csizmadia Gabriella: *A „nagyszerű halál” a szomorú mesében*. In: Acta Szekszardiensium, Pécs, 2014, 167–177.
- Petres Csizmadia Gabriella: *A kortárs gyermekirodalmi antológiák posztmodern sajátosságai*. In: Irodalmi Szemle, 2015/5, 66–75.
- Petres Csizmadia Gabriella: „Kortárs irodalmi mesék”. In: *Teóriák, hipotézisek és az igazság viszonya*. Nyugat-magyarországi Egyetem Apáczai Csere János Kar, Győr, 2015, 211–217.
- Vasvári Zoltán: *A fabulózus felszámolása Andersen történeteiben*. In: Disputa, 2006. http://www.deol.hu/disputa/2006/Disputa_06-01.pdf. (Letöltve: 2014. június 7.)